

pomáhá. Proto zasluhuje úcty a uznání Vaše dílo sdružovací, anof svými skutky a svým duchem jest zdrojem požehnání, požehnání už pro přítomnost a ještě většího pro budoucnost.

Nebof k čemu ono čelí? Čelí k tomu, zachovat půdu otců. A zachovat ji, to neznamená jen při jménu a čísle zachovat parcelu zapsanou v pozemkové knize, ba neznamená ani toliko — ač je to již mnoho — zachovati zděděnou půdu bez velké tíže dluhů, nýbrž znamená též zachovati ji v nejlepší možné plodnosti a síle, která z ní činí nejvydatnější nástroj lidské práce a nejpevnější oporu životní.

Takovému zachování půdy otců napomáhá Vaše družstevnictví. Pomáhajíc vychovávat rolníka k podnikatelské zdatnosti, poutá jeho inteligenci k tisícerým věcem, na něž dříve ani nepomyslel, nutí ho o nich přemýšlet a účelně jednat. Slouží tak velikému kulturnímu úkolu. Co by z nás bylo, kdyby se nám nezachoval silný, zdravý rolnický stav, z jehož jádra, jak všichni víte, vyšlo naše národní obrození. S toho obojího hlediště, s hlediště duševního pokroku v zachování půdy a s hlediště veliké služby národní vítám dosavadní úspěchy Vaší společenstevní práce a ke všem Vám již projeveným blahopřejným pozdravům připojuji i své přání nejvřelejší.

Dva staré návrhy na odklizení dluhů pozemkových.

(České listy hospodářské roč. III., v Praze 1895, str. 4—9.)

Stalo se u nás již takměř ustáleným pravidlem, mluvit ve veřejném pojednávání slovem i tiskem o »krisi zemědělské« jako o skutečnosti ve svém celém zjevu jednotné, byť i na spletitých příčinách se zakládající. Příčiny ty se někdy vypočítávají hodně do obširna a při tom všelijak promíseně, důležité vedle zcela podružných, hlavní vedle akcesorních — a čím nesoustavnější je analyza příčin, tím nejistější je výběr prostředků léčivých a úsudek o jejich vhodnosti a pravděpodobné účinnosti.

V odborném spisovnictví národohospodářském se ovšem již dávno přesněji rozlišují příčiny podstatné od vedlejších a tím spíše od skutečností, které vůbec nemají platnosti jako příčiny krise, nýbrž pouze jako nahodilé, ač ne lhostejné okolnosti, které dočasně nebo místně účinky krise činí citelnějšími, ale bez kterých by krise trvala přece. Ke skutečným způsobu posléz řečeného náleží na př. nesrovnalosti tarifů dopravních nebo výška daní. Příznivější změna jejich může mít význam jisté úlevy — i bude

v tom smyslu povždy cennou a žádoucí — ale kořene krise vůbec se nedotýká; je dávkou bolest zmiřující, ale žádným lékem proti nemoci samé.

Stejně důležitým úkolem, jako náležité lišení příčin co do závažnosti a podstaty, jest správná analyza základných příčin samých, t. j. těch, jež jsou vlastním původem krise. V tom pak směru literatura již se naučila určitě rozeznávati dvojí základní živel, jimž způsobeny jsou zjevy nynější, obyčejně názvem zemědělské neboli hospodářské krise vůbec označované, dvojí to živel úplně rozdílný i povahou svou i dobou svého vzniku a podmínkami svého trvání. Nad míru těžký průběh nynější krise spočívá právě v tom, že oba řečené živly působí zároveň.

Zhoubné účinky soutěže na cenu některých plodin rolnických, způsobené velkolepým rozvojem novověké dopravy, počaly se pocítovati ve střední Evropě hlavně teprve od konce let sedmdesátých. Ale již r. 1857 zjistil Rodbertus-Jagetzow ve svém vysoce znamenitém spise »Zur Erklärung und Abhilfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes« krisi zračící se ve stoupání dluhových břemen rolnických, o němž prokázal, že ono nutně vyplývá z povahy platných řádů právních, kteréž nedbajíce hlubokých základných rozdílů mezi majetkem movitým a nemovitým majetkem pozemkovým, podrobily tento pravidlům vhodným pouze pro kapitál movitý. Zjistil tedy tíseň úvěrní či správněji: tíseň dluhovou — ne nouzi o úvěr — jako znak nebezpečné krise, právním řádem samým zaviněné.

Novověcí zákonodárci, stojíce pod vlivem mocného proudu individualistického, měli za to, že šťastně dovršili agrárno-politický úkol svůj obecným vyvazením břemen selských a uvolněním právního obchodu s pozemky — v příčině zcizení, zadlužení a dědičné posloupnosti — na základech pro všecken obor majetkový jednotných. Tou měrou ovládal je názor řečený, že ještě po uveřejnění vzpomenutého díla Rodbertova vynikající hospodářští politikové nepokládali za vlastní úkol agrární politiky nic jiného, nežli odstranění někdejších zvláštních předpisů práva agrárního, kteréž oni v úvahu brali a posuzovali jen se stránky obmezení volnosti hospodářovy. Zrušení někdejší patrimoniální soustavy, na niž ve většině zemí rakouských teprve po dvou desetiletích následovalo zavedení svobody v právním obchodě pozemkovém vůbec, padlo do doby, ve které se následkem ustupování staré soustavy naturálno-hospodářské stupňovaly nároky na podnikatelskou čilost rolníkovu. Přečhod ten byl tím choulostivější, protože stihl celou rozsáhlou vrstvu středních a menších hospodářů takměř nepřipravenou nejen po stránce techniky, nýbrž obzvláště po stránce tržební.

Jíti rolníkům na ruku s těchto stránek bylo nadále pokládáno za vlastní a jediný úkol národohospodářské politiky hledíc k rolnictví. K tomu se nesly všechny pokusy o školství odborné, o usnadnění úvěru a přizpůsobení jeho forem potřebám rolnickým, o melioraci, scelování, rozdělování občin atd. Ale záhy počalo obecněti přesvědčení, že naprosto nedostačuje tato stránka hospodářské politiky, kterouž by bylo nejlépe označiti jako zemědělskou politiku v užším smyslu. Jak jsme viděli na příkladu Rodbertově, počalo postupující zadlužování, jako úkaz pro budoucnost i v sociální a politické příčině hrozivý, zabývati mysli vážných pozorovatelů již dříve, nežli přival soutěže zaoceánské uvrhl obilní trh evropský v povážlivou tíseň. Není pochyby, že by se byl kritický proces, zračící se v postupném drobení statků a ve stoupajících břemenech dluhových, ustavičně více stával citelným, i kdyby se nebylo dostavilo nynější co do územního rozsahu a časové trvalosti nikdy dosud nebývalé ohrožení podmínek odbytových. Ale jest rovněž jisto, že nesnáze odbytové, přikrou soutěží vyvolané, stupňovaly a urychlily i kritický proces právě řečený, jakož s druhé strany je neméně bezpečno, že by se tento kritický proces nedal odvrátiti sebe rozhodnějším a účinnějším paralysováním všech zevních vlivů konkurenčních, ceny na domácím obilním trhu stlačujících, nýbrž že by tak jenom v příkrostech svých mohl býti zmírněn.

Takto vypadají tedy ony základní živly, původem i dobou vzniku rozdílné, o nichž byla řeč. Jejich jasným rozlišením počíná se teprve správná diagnosa choroby naše rolnictví hubící. Novější agrární politikové — mezi spisovateli zejména jasně Ruhland — rozeznávají tudíž v panující krizi zemědělské dvojí stránku nebo mluví přímo o dvojí krizi v zemědělství, totiž o krizi trhové a pak o vlastní krizi agrární.*)

Trhová krise nynější jest povahy mezinárodní, vystupuje aspoň v bezprostředných účincích svých ve všech hospodářsky pokročilejších státech evropských znaky stejnými, trvání její závisí na poměrech ryze faktických, jen zmírnění účinků jejích na zákonech a opatřeních hospodářsko-politických, agrární krise má podobu národně různou dle toho, jaké poměry v rozdělení majetku rolnického a ve stavu jeho zadlužení v tom kterém státě tu byly při zavedení novověké svobodné soustavy agrární, a dle toho, jakou měrou povaha lidu rolnického dovede odporovati tendencím, ležícím v povaze novověkého zákonodárství; trvání její nezávisí

*) V podobném, byť i ne totožném směru sosenována jest analyza krise zemědělské v pěkném českém spisku Dra Cyrilla Horáčka: »Příspěvek k otázce agrární«. (Praha 1894.)

v první řadě na skutečnostech hospodářských, nýbrž na určitých změnách práva.

Krise trhové v našem století nebyly vzácností, ovšem lišily se od přítomné jednak větší menší územní obmezeností, jednak kratším průběhem. Jednu z nich — pruskou z let dvacátých — vylíčil nověji Ucke*). Jí předcházely vysoké ceny obilní od počátku tohoto století až do r. 1820, následkem čehož se zvýšily výnosy a pachtovné a rozmnožily se obchody ve statcích, při kterých váznouti zůstaly v knihách pozemkových značné nedoplatky kupních cen. Když pak následkem víceletých výborných sklizní za současného ztížení vývozu do Anglie nastal proces opačný, klesání cen i výnosů atd., propukla krise, manifestovala se v hojných exekucích a přestala teprve, až po úrodách normálních dočasně přeplnění trhu vzalo za své. Jinou krisi podobné povahy, kterou na př. zajímavě vylíčil L. de Lavergne**), vyvolalo na sklonku čtyřicátých let v Anglii zrušení tamních obilních cel. Zemědělci angličtí se jí ubránili jen energickými opravami rolnické techniky.

Naproti tomu uvykli jsme agrární krisi ve specifickém smyslu výše dotčeném pokládati za následek té změny agrárního práva, která se obyčejně naznačuje jako zavedení volné dělitelnosti (a zároveň zadlužitelnosti), pokládati jí tedy za zjev nejmodernější. Tím více nás překvapí, že již krátce před polovicí našeho věku dva spisovatelé, jak nepochybně, úplně o sobě nevědoucí, na odlehlých od sebe stranách Evropy — v Rakousku a ve Francii — osnovali plány, kterak by mělo býti určitými veřejnoprávními předpisy pečováno o zregulování a shlazení dluhů pozemkových, tedy plány na první pohled ryze moderní. Jsou to Albrecht Tebeldi (recte Beidtel) r.1847 v Rakousku a Francois Vidal r.1848 ve Francii***). A co jest nápadnější ještě: Vidal byl synem země, která v čas vydání jeho spisku žila více než půl století pod vládou zákonů mobilisačních, kdežto rakouský jeho vrstevník měl na očích poměry ve státě, kde nejenom platily starší jeho řády, nedopouštějící volného nakládání s pozemky, nýbrž ani nebyla ještě udeřila hodina obecného povinného vyvazeni břemen poddanských.

Pozdržíme se tedy nejprve při posléz dotčeném rakouském spisovateli, jehož spis je i co do času o něco starší.

*) Die Agrarkrisis in Preussen während der 20er Jahre dieses Jahrh. (1887).

**) Essai sur l'économie rurale en Angleterre (3. vyd., 1858).

***) Prvý v knize »Die Geldangelegenheiten Oestreichs« (1847); druhý ve spise nadepsaném »Vivre en travaillant! Projets, voies et moyens des reformes sociales« (1848). Na oba jako nejstarší přímluvčí myšlenky v textu řečené upozornil A. Menger ve své práci: »Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag« (2. vyd., 1891).

Líčení, které nám podává Tebeldi o poměrech hospodářů selských, je trudné. Především má za to, že dělení usedlostí, ač je zákonodárství od polovice 18. věku připouštělo jen měrou obmezenou, přece již povážlivě pokročilo. Čtvrtlány dělením tím povstale nedovedou prý z pravidla plně zaměstnati rodinu hospodářovu, a sotva ji dostatečně užíví, tak že z plodin sklizených nic nezbude k odbytu a musí se hledati doplněk výživy prací průmyslovou nebo jiným vedlejším výdělkem. Velké (celé) statky selské poskytnou dorostu zaměstnání a tím zabezpečenou výživu. Je-li statek malý, tak že na něm již rodina prostřední velikosti nepotřebuje žádných pomocných pracovníků, je budoucnost pobočných příbuzných úplně v šanc dána. »Ubozí Češi a Moravané, kteří jdou v době žní na práci do Rakous a Uher, aby se několikem ušetřených zlatek a kouskem přadlecké mzdy protloukli přes čas zimní, jsou tvory nových řádů agrárních. Zpola nevyužitkován zůstává tažní dobytek. Nemůže ani tou měrou býti ztenčen, jakou se zmenšil objem hospodářství. Deset jiter musí býti oráno touž silou koňskou, jakou se zorává osmdesát. Rozdíl vězí pouze ve zužitkováním čase. Náklad spojený s vydržováním potahu stává se nepoměrným. Poměrnost mezi půdou lesní, orní, luční a zahradní se porušuje. Stavení zřízená pro 100 jiter se stanou nepohodlně rozsáhlými, mají-li přináležeti k hospodářství o 30 jitrech. Jejich vydržování je nepřiměřeně drahým. Naproti tomu musí se na jiných gruntech teprve stavení zřizovati, musí se opatřovati nové vozy, pluhy, brány atd., kterých je pro jednotlivou takovou živnost příliš mnoho, tak jakoby jich zůstal nadbytek, kdyby původní lán se zase sjednotil.« Jinou část viny na bidě selské připisuje dědické posloupnosti na statcích poddanských a příliš rannému odcházení hospodářů na výměnek. »Rakouský sedlák zná se brzo starostmi a svízelnou lopotou malohospodářskou. Předává živnost svému vzrostlému synu, jak tento dosáhne dvacátého roku. Sám jde na výměnek.« ... »Nežli přejde usedlost na nejstaršího syna, ustanoví se podíly jeho sourozenců. Zavazení hospodářství těmito podíly a výměnkem je ve skutečnosti totéž, čím by bylo rozdělení půdy.« Autor vypisuje nyní dále, jak za těch okolností nastupující dědic stává se pro větší část své usedlosti pouhým správcem nebo pachtýřem. »Nemůže doufati, že v budoucnosti kdysi svou živnost vyplatí. Dejme tomu, že se tak stane, syn jeho nebude toho ušetřen, aby znova začal lopotnou cestu otcovu.«

Nezapomínejme, že je to líčení z doby, ve které sice již zásada stejného rozdělení mezi dědice byla formálně v platnosti, ale bylo zároveň uloženo vrchnosti přihlížeti k tomu, aby dědic usedlost ujímající převzal ji v hodnotě, při kteréž »by mohl obstáti«. Leč to vše — s nezbytným

následkem sporů rodinných, sňatků jen pro věno uzavíraných a snadného zmrhání podílů sourozeneckých, pro nastoupení pevné výdělkové dráhy příliš malých — neposkytuje prý dosti ochrany nastupujícímu dědici. »Držitel usedlosti, do dvou třetin zadlužený, není jist ani rok, že ho soudy nevyženou ze dvora a statku. Každý mrak probouzí v něm strachy. O každém trhu týdenním se musí třásti, že nestrží ani na úroky. Dostane-li od věřitele výpověď, není s to, aby sehnal, čím zaplatiti, protože peníze fondové se propůjčují pouze na sirotčí jistotu. I propadá právu, statek se mu zabaví a dražbou prodá. Chtěli-li synové selští statky koupiti, musí se tyto zpravidla prodati pod hodnotou. Zakoupí-li je měštcí, jsou ovšem losu selskému nezvyklí a osvědčují se především jako špatní pracovníci. Častá vydražování poskytují rozmanitou příležitost k spekulaci. Můžeť většina knihovních závad zůstati na statku, tak že nutno je vyplatiti hotově jen malou část ceny kupní. A tak skupují usedlosti dohodci, aby je při nejbližší příležitosti zase prodali. Zatím se půda nutí rozličnými dráždidly k vydatným úrodám; co není pro okamžik nezbytno, zpeněží se; dobytek se zanedbává.«

Na jiném místě praví: »Rakouští sedláci jsou chudáci. Jest na snadě, že často propadnou pokušení pomoci sobě z okamžitých nesnází výpůjčkou; stejně pochopitelno jest, že pro ně není vážného důvodu, aby zůstavili mladší děti bez podílu. Sourozenci nástupcovi dospějí do let, vstoupnou v manželství, započnou živnost i vypovědí své peníze. Ty se nahradí zápůjčkami od cizích. Prodlužený, nikým nešetřený sedlák jest hotov. Stačí povodeň, krupobití, dlouhá nemoc některého člena rodiny, a břemena rostou, není dost na úroky a statek přijde do dražby. Prodá se zadlužen do dvou třetin až do čtyř pětín. Dluhy mohou na něm zůstati. Zpravidla vskutku zůstanou. Nový držitel jest do dvou třetin až do čtyř pětín pouhým kolonem, povinným přesně odváděti výtěžek« . . . »Tím jest celé agrární zřízení zvráceno.« . . . »Majetek pozemkový nosí s sebou kapitalisté v kapsách. Stal se věcí movitou, předmětem spekulace a tržby.«

Kdybychom při těchto líčeních nenaráželi ustavičně na výroky, nasvědčující tomu, že se mluví o době předbřeznové, a nepotkávali se s poukázkami na trvající ještě poddanské poměry i starší právo agrární — nic by nás nevyrušovalo z iluse, že čteme knihu z doby nejnovější, nikoliv ale spis, který povstal rok před velikým vyvazením a dávno před zavedením svobodné dělitelnosti. A že líčení tato nejsou prostým, bezdůvodným černohlídstvím, dosvědčuje nám jiná kniha téhož roku vydaná, jediná výhradně o poměrech v Čechách, kniha u nás nezaslouženě zapomenutá, »Böhmische Bauernzustände«, z pera Dra. Františka Braunera.

Slyšme, co on vypravuje v odstavci nadepsaném »Postupy pozemkové a sňatky«. Vysvětluje se zde zejména Tebeldim již vytčený obyčej raného odcházení na výměnek. »Již skrze více pokolení — praví Brauner — snaží se sedlák usedlost svou za živa postoupiti jednomu ze svých synů, obyčejně nejstaršímu, jakmile dovrší osmnáctý rok, aby ho zbavil služby vojenské. V té době je odstupujícímu hospodáři zřídka více než 40—45 let, i má ještě mladší děti, ba ještě může děti očekávati; nezřídka jsou i rodiče jeho dosud na živu a jeho sourozenci ještě ani dosud v příčině svých podílů nevypořádáni. Hospodářství se nyní postoupí a vyjedná se pro odstupující rodiče výměnek, pro jejich mladší a třeba i ještě nezrozené děti výživa až do někdejšího zaopatření, a zabezpečí se jim dědické podíly.« Plasticky a jadrně vypisuje nyní Brauner život na takovém statku, na němž podle učiněné vedlejší, ovšem nezbytně tajné úmluvy odstupující hospodář sám dále hospodaří, kdežto syn si hledá nevěstu, aby vyplatil pomocí jejího věna zpravidla teprve podíly otcových sourozenců; vyličuje sváry domácí, hospodářské nesnáze, konečné vynucení definitivního odstupu otcova na výměnek — več dále zde se pouštěti není třeba. Ani snížení vojenské doby služební se 14 na 8 let prý těmto poměrům neučinilo přítrž.

Pokud jde o rozdělování selských živností, byl Brauner vřelým velebi-
telem »obmezení dělitelnosti, zákonodárstvím moudře vymyšlených a roz-
vážených«, kterými byla výměra 40 měřic ustanovena za nejmenší, jakouž
sluší zachovati při kmenové živnosti a jakéž má se dostati i usedlosti roz-
dělením nově utvořené, ovšem s výjimkami, jednak z toho minima slevu-
jícími pro horské krajiny, kde vedle rolnictví též průmysl je hlavním
zdrojem výživy, jednak je rozšiřujícími pro kraje, kde by i výměra 40
měřic byla příliš skrovnou, aby mohla býti založena selská živnost. Před-
pisy ty Brauner tedy chválil, ale káral provádění, zvláště vzhledem k tomu,
že po jeho mínění byly toho času v Čechách ještě v kraji kouřimském,
čáslavském, táborském, klatovském, prácheňském, plzeňském, rakovni-
ckém a berounském veliké oblasti s úrodností jen prostřední a řídkým
obyvatelstvem, ve kterých i výměra 40 měřic nedostačovala, aby zabez-
pečila spořádanou existenci selské rodiny. Přes to prý se i tam provádělo
dělení selských usedlostí až na 40 měřic. Spatřují prý v tom oddělování
sedláci prostředek, aby své syny uchránili před obávanou službou vojens-
kou, a vrchnostenští úředníci pěkný zdroj příjmů. Neboť prý se — s čest-
nými arci výjimkami — sedlákovi líčívá vymožení konsensu vrchnopoli-
tického úřadu (t. j. krajského) k rozdělení usedlosti jako vynikající průkaz
obratnosti, moci a vlivu úřadu nižšího (t. j. vrchnostenického), což prý sedlák
rád uznává. Komisař vrchnouřadní, jenž zřídka se vyzná důkladněji v ži-

votě i poměrech rolnických a sám není hospodářem, přisvědčuje důvodům, jež mu vrchnostenští úředníci i sedláci namlouvají, a »dál se dle výpisův z josefinského berničního vyměření pozemků vůbec nějak vypočítí výměra 40 měr, nezkoumá se dále poloha, druh a zemědělská povaha pozemků, aniž dále se přihlíží ke dluhům na hospodářství již váznoucím i podá se vyššímu místu návrh na povolení«. Jako hlavní pohnutku podobných žádostí za rozdělení usedlostí uvádí Brauner jednak zase osvobození synů od služby vojenské, jednak záměr výhodněji oženiti na takovém základě některého ze synů sedlákových za příčinou nouze a prodlouženosti.

Brauner byl střízlivý, soudný pozorovatel a nespouštěl se do dalekosáhlých převratných návrhů. Proto, aby se zamezily předčasné sňatky s důslednostmi výše podotknutými, nepřál si jiného, než aby se — ovšem s dispensemi v případech zjevně příznivých — obmezila právní způsobilost ke sňatkům u mužů na dosaženou zletilost, u dívek na 18. rok, a pokud jde o nepřiměřené dělení usedlostí, pokládal za ochranu dostatečnou, budou-li se platné zákony podle ducha jejich prováděti.

Jinak Tebeldi, horlivější ovšem a v příčině účinků méně choullostivý strůjce projektů. Naproti drobení usedlostí selských staví návrh velmi radikálních předpisů, dle kterých by statky celý jeden lán nezaujímající, nemůže-li jich žádný dědic s nadějí na úspěch ujmouti, měly vrchností býti převzaty a z nich i po případě přidáním pozemků dominikálních nové statky celolánní se skládati. Podrobnosti toho plánu nás tu dále nezajímají. Stejně rozhodný je plán druhý — proti zadlužování pozemkovému, kterýž stručně zní: vyloučiti všecko další knihovní zadlužování. Knihy veřejné nemají nadále vykazovati »žádné jakéhokoliv způsobu dluhy soukromé. Dluhy držitelův statkových budtež — bez spojení s nemovitostí — výhradně odkázány na osobu dlužníkovu« . . . »Sedlák by nepozbyl s úvěrem reálním všeho úvěru vůbec. Je řemeslník nebo kupec proto bez úvěru, že nemohou poskytnouti hypotéky? Jim přece jest třeba nepoměrně větších kapitálů, nežli polnímu hospodáři. Je úředník bez úvěru a nepožívá ho důstojník? Kromě nápadu dědického a parcelací, kteréž způsobují v příčině stavení, náradí, dobytka atd. veliké výlohy, jest sedlák zřídka vydán nutnosti hledati úvěr. Vezměme si jen práci prozkoumati, ze kterých příčin většina dluhů selských povstává. Jsou vesměs se statkem převzaty, buď dědickými podíly způsobeny nebo z lehkovážnosti uzavřeny.« . . . »Kde se zruší zápis závad, tam musí býti zastaveno jakékoliv budoucí knihovní připisování dluhů, aniž smí se dovoliti další převody nebo změny závad již trvajících, sice by se zákon obcházel. Předpokládajíc tento obojí předpis, byla by již do dvaceti let veliká část knihovních dluhů odražena.«

Tedy »uzavření knih pozemkových«, jak podobně je hlásají někteří noví agrární reformátoři — ovšem u našeho autora bez průvodu ostatních organizačních osnov, které dotčení spisovatelé s tou myšlenkou spojují.

Kdežto však Tebeldi navrhuje přece opatření opravní jen vzhledem k úkazům, kteréž co do původu snažil se prozkoumati — François Vidal žil v ovzduší dějů pohnutých, v němž se pracuje chvatněji na újmu důkladnosti a v jakémž vždy se volně dýchá reformátorům, náchylným rozhozovati plnými hrstmi zrní nejrůznějších návrhů opravných, zrní, kteréž doba pozdější pak pravidelně shledá býti trochu lehkým. Přes to má Vidal jistou zajímavost pro přítomnou dobu, ve které se tolik projednává myšlenka obecného výkupu dluhů pozemkových.

Mezi bolestmi společenskými, které chce Vidal hojiti — a není jich málo — jest také ta, že Francie až do té doby neměla nijaké organizace úvěru pozemkového, jako byla již dávno vyvinuta v pruských »Land-schaften«, pravzoru všech novověkých příslušných ústavů. Myšlenkou takové organizace a úvahami o nedostatcích francouzského práva hypotečního, jehož četné privilegované hypotéky byly na závalu úvěru reálnímu, zabývalo se veřejné mínění tamní již od konce let třicátých, zvláště když byl k tomu podnět zavdal zvláštním spisem L. Wolowski (De la mobilisation du crédit foncier, 1839). Vidal jda po cestách částečně již vyšlapaných, poznává nepřiměřenost dluhů hypotečních, jejichž kapitál celý najednou je splatný buď v určité lhůtě smluvené nebo na výpověď, a navrhuje, aby byly zřízeny po departementech banky pro úvěr pozemkový — banques territoriales — upravené v podstatě na povšechných základech jako nyní naše hypoteční banky, vydávající zástavní listy. Obdobou listů posléz řečených mají býti v plánech Vidalových »obligations territoriales«, zúročitelné 3·65%, kdežto dlužník měl platiti 4% a z rozdílu měly se hraditi správní náklady i ztráty. Ta organizace je východištěm jeho dalších záměrů. »Jedno z prvních upotřebení úvěru pozemkového bude míti za účel výkup dluhů hypotečních čili konversi všech dosavadních knihovních pohledávek v obligace teritoriální.« K tomu účelu dává se na výběr hned cesta trojí:

První způsob mohl by záležeti v tom, že věřitelé knihovní postoupí bance své pohledávky za stejnou sumu v obligacích teritoriálních, kdežto dlužník se zaváže platiti bance 4% a umořovací splátku až do plného shlazení dluhu, kteréž by při 3/4%ní annuitě nastalo v 56 letech. Smlouvy příslušné buďtež prosty poplatků. Autor pokládá ovšem za výhodnější, aby stát nečekal na ochotu věřitelů, nýbrž aby prohlásil, že všichni věřitelé hypoteční musí vzíti zaplacení v obligacích teritoriálních o 3·65% úroku.

Druhý možný postup představuje si tak, aby stát sám nastoupil na místo všech věřitelů hypotečních, odškodně je 4%ními privilegovanými obligacemi postupně umořitelnými, kdežto by dlužníci byli podrobeni umožnění annuitnímu v ten způsob, že by kromě splátek umořovacích platili úrok 5%ní (k odškodnění státu za daň úrokovou, toho času předepsanou). Stát, který by tento systém učinil obecně závazným pro všechny knihovní interesenty, měl by povždy možnost, aby v příznivý čas provedl konverzi 4%ních obligací na níže zúročitelné. Kterak si počínati vzhledem ke skutečnosti, že je míra zadlužení u jednotlivých statků rozdílna, jak se zachovati naproti usedlostem již zjevně předluženým — vesměs to otázky, které se zřetele nepustili novější přimluvčí výkupu dluhů pozemkových — takovými podrobnostmi netrudil se vymyšlivý navrhovatel. Raději si sosnoval ještě cestu třetí, již se zabývá nejobširněji, patrně už proto, že cítil její nesnáze, ač je přičítal pouze »předsudkům« panujícím mezi lidmi o povaze peněz. Proto prohlašuje také tuto alternativu spíše za »rozumově správnou nežli bezprostředně uskutečnitelnou«. Banky výše řečené měly by totiž vyplatiti všechny pohledávky knihovní pomocí poukázek sice za kov nesměnitelných, ale uznaných za obecné zákonné platidlo dle hodnoty nominální pro všeliký soukromohospodářský obchod. Pomocí těch poukázek měli by právo dlužníci hypoteční splácti umořovací částky a úroky, jež by v případě tomto mohly býti velmi mírné, aby se tak činil nátlak na míru úrokovou vůbec, tak že by se tím způsobem připravovalo konečné potlačení úrokové míry vůbec až k »definitivnímu zmaření privilegia bezpracnosti« (privilege d'oisiveté), t. j. privilegia (kapitalistů) žítí z práce jiných.

Což se neobával spisovatel znehodnocení tak veliké sumy peněz papírových, neboť tím přece by byly poukázky řečené? V zemi, která prodělala svou pověstnou historii assignatovou, byly aspoň úvahy podobné na snadě i pro méně důkladné národní hospodáře. Že zde dokonce panovala jistá dosti nápadná analogie, bije do očí. Optimističtí projektanti ovšem neberou vše na zlaté vážky. Náš autor mluví vskutku s nemalou důvěrou o pevné úhradě navrhovaných poukázek hodnotami reálnými a nad to spoléhá v jejich oběh nucený, leč přece není si jist do té míry, aby nepřipustil, že by mohla jejich hodnota aspoň časem také poklesnouti. Pro ten případ klade veliké naděje do jakéhosi samočinného a dle jeho domnění neomyšlného korektivu. Jelikož mohou býti všechny dluhy pozemkové zapravovány těmi papíry, a to podle hodnoty nominální, očekává navrhovatel, že po každé, klesne-li hodnota těch poukázek, budou je pozemkoví dlužníci dychtivě kupovati, aby se lacině zbavili závazků, a tou poptávkou vždy zase bude kurs jejich pozvednut na pari. Budou-li také dlužníci ti pokaždé

míti, čím je kupovat — té myšlenky si valně nepřipustil, rovněž jako se netrudil uvažováním, co a jak bude s dalším zadlužováním a s příčinami k němu, ačkoliv pozemkové zadlužení ve Francii ukazovalo povážlivé stoupání. Byl od r. 1820 do r. 1840 stav dluhů pozemkových vzrostl z 8·86 miliard franků na 12·54 miliardy a dluhy ty dle výroků znalců vyslychaných před státní radou úrokovaly se 6—10%.

Spor vedený toho času ve Francii o zřízení úvěrních ústavů pozemkových byl sice dekretem o společnostech pro úvěr pozemkový (dne 28. února 1852) vyřízen ve smyslu hajitelů plurality, ale krátce po té, dekretem ze dne 20. října téhož roku, nabyla vrchu myšlenka jednotného ústavu ústředního, který zřízené zatím tři ústavy obvodové si přivtělil. Byl to známý a to — hledě k vývoji jeho pozdějšímu — ne veskrze chvalně známý »Crédit foncier de France«. V 1. čl. jeho stanov vytčen mu dalekosáhlý účel, máf »usnadňovati zápůjčky na nemovitosti, melioraci půdy a shlazení dluhů pozemkových.«

Netřeba doličovati, že hypoteční banky, kdekoliv byly zřízeny, přivedly na sebe část starších dluhů knihovních; vedle toho však sloužily snadnějšímu uzavírání závazků nových, jež zase z veliké části nebyly učiněny jako zápůjčky k produktivnému zvelebení statků, nýbrž k zapravení nedoplatků kupních cen, věna a podílů dědických, až dosáhlo zadlužení namnoze hranic jistoty stanovami těch bank předepsaných a ony dále nebyly s to, aby aspoň dosavadní usnadnění poskytly »úvěrní tísní« rolníkově. A tak došlo na projekty nové (Schaeffle, Vogelsang, Ratzinger a j.), ve kterých určitěji vystoupilo rozlišení úkolu na dvojí nezbytně se doplňující část, totiž předně: repressi dosavadního zla »výkupem dluhů pozemkových«, a za druhé: praevenci, důležitější pro budoucnost, prostředkem nových úprav právních k tomu čelících, aby se zmírnily podněty ke vznikaní nových dluhů. To je známý problém přítomnosti. Nepřipadá dnes nikomu, kdo sleduje dogmatický vývoj jeho, aby šel zpět až na naše dva zde předvedené první strůjce projektů o shlazení dluhu pozemkového. Tebeldimu aspoň nelze upřítí zásluhy, že měl na zřeteli i druhý, praeventivný, z obou právě řečených úkolů záповědí nových dluhů knihovních, maje zároveň za to, že pak repressivní úkol vzhledem k závadám již trvajícím snadno a bez veřejného zakročení průběhem nedlouhých dob se uskuteční. Vidal, ač byl občanem státu, který tou dobou stál již tak dlouho pod vlivem svobodné dělitelnosti, obmezil se na stránku repressivnou a v tom směru vyniká, necháme-li některé nedostatky jeho první a druhé alternativy a třetí jeho cestu vůbec stranou, nad svého vrstevníka. Lze dokonce říci, že se oba doplňují, a že vlastně z návrhů jich obou dá se složit, co

v novějších bývá spojeno. Idey, jež nyní vládnou všem návrhům na odklizení dluhové tísně rolníkovy, vedou k velikému agrárnímu politiku Karlu Rodbertovi, který dovedl problém ten vystihnouti v jeho kořenech, v souvislosti s panujícími řády právními. Ale nestranný pozorovatel přece shledá v líčeních Tebeldiho některé zárodky toho poznání, které ve všech základních souvislostech vystihl pak Rodbertus duchem velikého theoretika národohospodářského.

I tomu konečně učí nás líčení Tebeldiovo a Braunerovo, že by nebylo správné všecko naše agrární zlo přítomné odvozovati výhradně od zákonů našich z let šedesátých. Přinesli jsme si již z předchozího stavu, zejména co do zadlužení pozemkového, mnohou sazenici, která pak na čerstvém povětří agrární svobody mohla se kvapně vyvíjeti bujnými výhonky.

Příspěvek k dějinám zemědělského vyučování v Čechách.

(České listy hospodářské, roč. IV., Praha 1896, čís. 7, str. 297—302).

Obyčejně se mívá u nás za to, že byly Čechy první mezi zeměmi rakouskými, kde zavedeno bylo, a to na samé universitě, odborné vyučování zemědělské, a počátek toho vyučování universitního bývá kladen do roku 1790 (neb 1791), kdy povolán byl k němu profesor Zürchauer, jenž tudíž platí pak co do času za prvního odborného učitele zemědělského v Rakousku.

Tvrzení tato jsou vesměs mylná.

Podotkněme arci hned na omluvu těch, kteří je u nás tiskem vyslovili, že na jejich nesprávném udání není bez viny ani oficiální spis o zemědělském a lesnickém vyučování v Rakousku, vydaný r. 1890 pod názvem »Der land- und forstwirtschaftliche Unterricht in den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern«, sepsáním úředníků ministerstva orby, svob. pána z Hohenbrucku a ryt. Zimmerauera. V »dějinném nástinu«, jenž tvoří vstup do vlastního jádra té knihy, uvádějí se totiž hned na začátku jako paměťihodné události, týkající se zavedení zemědělského vyučování v Rakousku, nejprve tyto: »R. 1770 zřízena byla včelařská škola ve Vídni. R. 1791 byl v osobě A. šl. Zürchauera ustanoven první profesor zemědělství, a to na universitě pražské, který potom přestoupil na stavovský ústav polytechnický.« — Ale Zürchauer nebyl nikterak první, který na pražské universitě konal z úředního povolání pravidelné přednášky o zemědělství. Ty počaly o hodně let dříve, jak níže uvidíme a jak ostatně bylo známo